

ԵՐԿՀԱՁԱՐԱՄԵԱԿ ՄԸ

Գ.— ՎԱՐՊԵՏՆ ՈՒ ԱՇԱԿԵՐՏԸ

(ՎԻՐԳԻԼԻՈՍ ԵՒ ՏԱՆԴԵ)

(Շար. տես «Բազմավէպ» 1931, էջ 369)

Գ.

Հաւատք, Յոյս, Սէր և Մկրտութիւն, երանութեան արժանանալու չորս կարեւորագոյն պայմանները, որոնց Վիրգիլիոս գոհացում չէր տուած: Ահա անոր երանացումին դատին չորս դժուարութիւնները զորս Տանդէ հարթել պիտի ջանայ իր նախերգանքին մէջ: Այս պատճառով մենք ալ շօշափել փափաքեցանք, որպէս զի ընթերցողը՝ յառաջիկային, աւելի դիւրութեամբ հետեւի Աշակերտին պաշտպանելիք դատին՝ ի նպաստ իր Վարպետին արդար իրաւունքներուն: Սորդէլլոյն բաժնուելէն յետոյ, Վիրգիլիոս հայրախնամ հոգածութեամբ և միեւնոյն համբերութեամբ կը շարունակէ առաջնորդել իր Աշակերտը: Կը հանդիպին Ստատիրոս լատին քերթողին, որ իրենց պիտի ընկերանայ վերոյիշեալ բոցավառ սանդուխէն վեր, մինչեւ որ Մաթիլտէ անուն չքնաղ կինը իրենց ընդառաջ ելլէ, նշանակելով որ Վիրգիլիոսի պաշտօնն այլ եւս կը վերջանար: Ինչ որ արդէն Դիոնիսիոս նախերգանքին մէջ նախատեսուած էր, երբոր Վարպետը առաջին անգամ ըլլալով, յայտնեց իր Աշակերտին որ զինքը պիտի տանէր այցելելու նախ ցաւազին հոգիներուն՝ որոնք յուսահատ ճիւղերով երկրորդ մահը կը բաղձային: Որոնցմէ վերջը պիտի այցելէին Քաւարանին կրակին մէջ գտնուողները: Այս վերջինները սիրայօժար կը կրէին իրենց համար սահմանուած պատիժը, վրաս որ վերջ ի վերջոյ երանելեաց դասին պիտի արժանանային.

Որոնց, յետոյ, եթէ ելլել փափաքիս
Ասոր յատուկ, ինծմէ արժան և վտահ
Հոգւոյ մը գրեզ պիտի յանձնեմ՝ մեկնելուս:

Այսինքն է, Բէատրիկին:
Հետեւաբար, աննման Վարպետը, իր պարտքը կատարած, Լեթէ գետին մօտնաւոր տեղ մը երբոր կը հասնին, վերջին անգամ մը տիրաբար կը խօսի իր Աշակերտին, զինքը իր անձին և արարքներուն ինքնիշխան տէր կարգելով:

Տեսար, որդեա՛կ, անցաւորն ու անշէջ հուրն
Եւ ժամանած ես այնպիսի դու մի տեղ
Որմէ անդին զանազանել ինձ չէ՛ հնար:
Քեզ մինչեւ հոս բերի հնարքով՝ և արուեստով.
Զառիվեր նեղ անցքերէ դուրս ելած ես.
Այսուհետեւ կամքդ ան դու քեզ առաջնորդ:
Տես քու ճակտիդ փայլող արփին լուսաշող.
Տես մատաղ տունկն ու դաւարին ծաղկափթիթ՝
Որոնք այստեղ հողն ինքնաբոյս կ'արտադրէ.
Կրնաս նստիլ դուն կամ շրջիլ անոնց մէջ,
Մինչեւ որ խենթ դառնան չքնաղ այն աչքերն
Որ արցունքով զիս դէպ ի քեզ զրկեցին:
Ալ մի սպասեր ոչ ակնարկիս, ոչ խօսքիս.
Ողջ եւ առողջ է դատաստանդ եւ ազատ.
Անոր չանսալն անխոհական պիտ' ըլլար:
Թագով, խոյրով, ուստի, գրեզ վրադ կը կար-
[գամ]:

Սքանչելի այլաբանութիւն, որով Վարպետը իր Աշակերտը կը հռչակէ բուժեալ, հոգով զօրացած և ողջամիտ դատողութեամբ:

1. Ուստի թագով կը խոյրադրեմ գրեզ քու վրադ:

Թեան տէր, կատարելապէս ներհուն մարդ-կային զիտութեան և արուեստին, որոնք Վիրգիլիոսով խորհրդանշանուած էին:
Ծաղիկներն ու մարմանդը, մատաղատունկ թուփը, իրական աշխարհը կը պատկերացնէին: Նստէ՛ կամ շրջէ՛, կ'ըսէ Վարպետը. այսինքն ընտրէ՛ հայեցողական կամ գործնական կեանքը. և այս ընտրութիւնը ազատ քու կամքովդ կատարէ՛, որուն տիրացար:

Իմաստալից այս խրատէն վերջը, Վիրգիլ ժամանակ մը եւս պիտի հետեւի Աշակերտին, ընկերակցութեամբ, միշտ, Ստատիրոսի և Մաթիլտէին, մինչեւ որ երեւան պիտի գան երկու գետակներ, միեւնոյն ակնադրիւրէն բխած: Մին՝ քանիցս յիշուած Լեթէն է, մոռացումի գետը, որուն ջրով կը սրբուին քաւեալ մեղքերուն աւրտները. որով հոգին կը մոռնայ մահ-կանացու կենցաղին յիշատակները և վճիռ կայլակի նման կը վերադառնայ հոն ուսկից բխած էր: Միւսը՝ Եւնոյէն է. որով կ'արթնան, այսինքն ի նպաստ կը խօսին հոգւոյն, կենցաղին մէջ կատարուած բարի գործերուն յիշատակները:

Վիրգիլ և Ստատիրոս մէկուսի դիւրով, Մաթիլտէին տուած բացատրութիւններուն ունկնդիր կ'ըլլան. ժպտով մը միայն ունկնդիր կ'ըլլան. ժպտով մը միայն իրենց հաւանութիւնը յայտնելով: Կը հասնին վերջապէս սրբիչ ջուրին մօտ, որուն միւս եզերքին վրան, երկնային շքեղ փառքով և երանուհի նաժիշտներով շրջապատուած, Տանդէին հիացած աչքերուն պատուած, Տանդէին հիացած աչքերուն պատուած, երեւան պիտի գայ Բէատրիկէն, դեռածաղիկ տարիքին գեղեցկութենէն դեռ աւելի հրաշագեղ. այնպէս մը որ Տանդէին էութիւնը կը ցնցուի, արթնցնել տալով իր մէջ հին յիշատակները: Կը տեսնուի որ բաւական կուշտ, կամ տակաւին չէր ըմբաւանդուած իր մօրը կը դիմէ, Աշակերտը իր Վարպետին կը դառնայ: Այլ ափսոս, Վիրգիլ, այն «ամենաբաղդրիկ հայրը», որուն ինքզինքը յանձնած էր, հայրը», որուն ինքզինքը յանձնած էր, անհետացած էր առանց նշմար թողնելու:

Դառնաղի արտասուքը կ'իջնէ Տանդէին այտերէն, անմխիթար՝ իր սիրելի առաջնորդին կորստեանը, զոր Մաթիլտէն տեսնելով «աւելի սուր ցաւի մը պահէ այդ քու լացդ» կ'ըսէ, «քիչ վերջը երբոր լսես Երանիկին ծանր յանդիմութիւնը»:

Յայտնի չէ, սակայն, և Տանդէն ալ, որ մանրամասնութեանց մասին յոյժ բըծախնդիր է, չէ՛ գրած — կամ իր հիացումի մէջ մոռցած — թէ ո՞ր պահուն Վարպետը անյայտ եղաւ: Յամենայն դէպս, առուակին միւս կողմը նա մնաց, Պաղինուրը նաւագին պարագայէն ոչ շատ տարբեր վիճակով, երբոր Եւնէաս իր մօտերմին անմխիթար ստուերին հանդիպեցաւ, ճիշտ այն պահուն որ Քարոն կը մօտենար երկու այցելուները գետին միւս եզերքը փոխադրելու:

Տրովացուց տորմիդին դեկավարին եղկելի մահուան վրայ Եւնէասը արդէն աստուածներուն դէմ զայրացած, և ինչպէս ըսի Տանդէն շատ տարբեր արիւթեամբ զինուած, յօժարամիտ իր ձեռքը երկնցուցած պիտի ըլլար իր բարեկամին, անոր խնդրանքէն յուզած, եթէ Սիրիլան իստօրէն միջամտած չըլլար:

Ուստի՞ իցեն քեզ ամպարիշտ եղկք այդքան Ո՛ր Պաղինուր. մինչեւ թաղեալ դիականդ Զիմրոկ կարես դու զԵւնէասց գետըն ժանտ Եւ իբր ըզլիճըն տեսանել զըստիւգեան, Իբր անցանել յայնկոյս ի դիցն անհրաման:

Այս կշտամբանքէն յետոյ, սակայն, Սիրիլան, մեղմացնելով իր ձայնին շեշտը, կը սփոփէ Պաղինուրի հոգին: Սպասէ՛, կ'ըսէ.

Քանզի զոսկերս քո ազինք շրջաբնակը
Հաշտ արասցեն, ազդեալք ի սաստ երկնառաք:

Եւ քու յիշատակիդ շիրիմ պիտի կանգնեն, հանդիսաւոր տօնախմբութեամբ, և անունդ յաւերժական պիտի մնայ. ակնարկել ուզելով Լուկանեան երկրին հրուանդանին, որ Պաղինուրին անունը կը կրէ:

Միեւնոյն իմաստով, այլ աւելի ծանր

դեպքան, դատաւոր, քերթող և իմաստա-
սէր, կուսակցական այդ բուն և ամենի
հոգին, հեղափոխութիւնը և երկշոտ Աշակերտի
վերածած, Վիրգիլիոսէն առաջնորդուած
պիտի բերէր՝ Լեթէ գետին ամերուն քով,
անգամ մը եւս, քերթողական յափշտա-
կութեամբ տեսնելու այն միեւնոյն սիրա-
կան տեսիլքը զոր ունեցած էր երկար հի-
ւանդութեան մը հիւժումի պահուն, երբ
իր սիրած կնոջ մահը լսեց:

Եւ այդ տենդին և յուսահատ վշտին
մտացործիչ նոպային, իրեն թուեցաւ որ
հրեշտակները երկինք կը փոխադրէին Պէա-
թրիչէն. «Եւ ձայն մը, — ինքն է պատ-
մողը, — կու գար ինծի թէ գերագոյն
խաղաղութեան պատճառը կը տեսնեմ:
Իսկ իմ ցաւերուս մէջ ընկղմած՝ կ'աղա-
ղակէի. Ո՛վ Պէաթրիչէ, երանի՜ զքեզ տես-
նողին »:

Այդ երջանկութեան արժանանալու հա-
մար, սակայն, Տանդէն պարտաւորեալ էր
լսելու՝ զլիւիկոր և արտասուակից, Երա-
նիկին յանդիմանութիւնը, լաւ եւս լեւալ
կոյսի մը քաղցրիկ տրտունջը.

Պահ մ'իմ դէմքովս զինքը կանգուն բռնեցի
ի՛նք մանկամարդ աչքերս իրեն ցոյց տալով
Ուղիղ ճամբէն զինքը տարի միատեղ:
Այլ հագիւ հազ հասայ երկրորդ հասակիս
Սեմին վերան և փոխեցաւ իմ կենցաղս,
Հեռանալով նա ուրիշին յարեցաւ:
Երբոր մարմնէն հոգեկանին վերացած
Առաքինի փառքով գեղով ճոխացայ,
Նուազ սիրելի զիս նա գրտաւ և հաճոյ:
Եւ նա սըխալ ճամբէ ուղղեց իր քայլերն,
Բարիքի կեղծ պատկերներու հետամուտ՝
Որոնք երբեք կատարած չեն խոստումնին:
Իր անկման մէջ ա՛յնքան ըստոր նա իջաւ
Որ կորստեան որեալն անոր ցոյց տալէն
Ուրիշ միջոց չէր մընացած փրկումի:
Ասոր համար հարկադրուեցայ այցելել
Մեռելոց մուտքն և արցունքով, աղբիւսով
Դիմել անոր՝ որ զինքն հոս վերը բերաւ:
Եղծուած կ'ըլլար Աստուծոյ վեհ տեսչութիւնն
Եթէ մի ոք՝ առանց վարձքի հատուցման
Եւ զղջումի դառն արտասուք թափելու,
Անցնէր Լեթէն՝ և այդ ըմպելին ճաշակէր:

Երանիկին առ Վիրգիլիոս ըրած այդ
դիմումէն առիթուած շարժումէն, և Ար-
քայութեան սեմին այսքան մօտ հաս-
նելէն յետոյ, յուսալի է որ Լատին Քեր-
թողահօր հոգին՝ թէ իր անձնական և թէ
ուրիշին արդեամբ — ըսելս այն է՝ վե-
րոյիշեալ երեք երանաշնորհ Տիկիններուն
բարեխօսութեամբ — արդարեւրու շնոր-
հուած աւելի բարեբախտ վիճակի արժա-
նացաւ: Եւ այս՝ ո՛չ միայն Աշակերտը
ուղիղ ճամբէն առաջնորդած ըլլալուն հա-
մար, այլ իսկապէս անոր առաքինի բար-
քին և վարքին համար, ընկերին հանդէպ
տաճած մարդասիրութեանը, խոնարհու-
թեանը, ինքնագրկումին՝ իր հզօր բարե-
կամին Արքունիքին շքեղ վայելքներէն,
որոնցմէ խոյս կու տար վերադառնալու
համար մշակի և հովուական պարզ կեան-
քին. և այն յարատեւ մերժումին համար,
վերջապէս, և հրաժարումին այն փառ-
քերէն և պատիւներէն՝ որոնք շարունակ
իր քայլերուն առջեւ կը սփռուէին Կայ-
սեր կողմանէ և ընդհանուր ժողովուրդէն,
որ ամէն առիթով կը փութար իր հիա-
ցումը և մեծարանքը մատուցանելու իր
պաշտելի Քերթողին: Եւ ինքը, Վիրգիլ,
որուն համեստութիւնը չափ չունէր, չա-
փազանցութեան հասնելու աստիճան, կ'ը-
սեն թէ, ժողովրդական այսպիսի խան-
դավառ ցոյցերու պարագային, զրեթէ ա-
հաբեկ, առաջին հանդիպած խանութին
խորը կ'ապաստանի եղեր, որպէս զի մար-
դու չեքեւայ:

Ապարդիւն փորձ, ո՛վ Մեծդ Վիրգիլ,
չըսելու համար ծիծաղաշարժ, կը նմանէր
բարձրաբերձ կաղնիի հասակով հսկայի
մը մանուշակին տերեւներուն տակ պահ-
ւտելու ճիգեր թափելուն:

Որքան ալ որ յռատի էր, զուրցեցի,
և ամենուն բաղձալի՝ որ այդ բազմավըր-
դով այցելութիւններէն բարւոքում մը հե-
տեւէր իմաստուն և խղճամիտ Վարպետին
կացութեանը, սակայն ասոր նկատմամբ,
ինչպէս վերը ըսի, ո՛չ մի ակնարկութիւն
— ըլլա՛ր նոյն իսկ Երանիկին մի քաղցր՝
նայուածքով մը, կամ յուսահատ խօս-

քովը — կը գտնուէր Աշակերտին գերաշխար-
հիկ այդ քերթուածին մէջ: Ընդհակառակն,
Դոմիցիոս մուտքէն սկսեալ շարունակ նո-
ւանոր խոչընդոտներ կը յարուցուն. և
զարմանալին այն է՝ Վարպետին իսկ բեր-
նով, վերջնական համոզումը տալով որ
Վիրգիլիոսին եղած խոստումններուն խն-
դիրը Հայուն քանիցս կրկնուած խոստ-
մունքներուն արդար դատին նման, փակ
դուռի մը ետեւ պիտի մարմրէր, առանց
լուծումի: Դէպքերը, ուրեմն, զուշակածիս
նման տեղի ունեցան. չարամտած չեղայ՝
երբոր Վիրգիլին հասկցուցի որ սիրահարի
մը չուանովը խոհեմութիւն չէր հորը իջ-
նել, նամանաւանդ Դոմիցիոս խորը:

Սակայն և այնպէս, տարածամ պիտի
ըլլար, Վարպետին նկատմամբ անփոյթ
գտնուելուն համար Աշակերտը մեղադրել,
որ դիտմամբ յարուցած այդ խոչըն-
դոտներով ընթերցողը պատրաստել փա-
փաքած է, որպէս զի՝ Վարպետէն բաժ-
նուելու ատեն, իրմէն անկարելին չպա-
հանջուի: Արդարեւ, Պէաթրիկին ըսածին
նման, եղծուած պիտի ըլլար աստուածա-
յին վերին Տեսչութեան անօրէնութիւնը,
եթէ Փրկչին թուականէն առաջ վախճա-
նած հեթանոսի մը, առանց մկրտութեան
Լեթէ գետը անցնիլը արտօնուէր: Պիտի
նմանէր անթաղ Պաղինուրին ստուգեան
լիճը տեսնելու թոյլտուութեան, որուն
սաստկապէս ընդդիմացաւ նաև Սիրիլան,
երբոր բարի ղեկավարը պաղատագին ա-
ղերսով ձեռքերը Ենէասին կարկառեց.

Ձաջ քո առ իս ձըգեա՛, զըթա՛ եղկելոյս
Եւ ամ ընդ քեզ զիս ընդ ալիսդ ի յանկոյս:
Ձի գէթ ի կայս խաղաղութեան ի մահու
Լիցի ստուերաց իմոց հանգչել յանդորրու:

Եւ Սիրիլան զայս կշտամբելով.

Մի զղիցն յուսար շըրջել վըճիւ ի յաղերս:

Ենէականին հետևողութեամբ, այլ քրիս-
տոնեայ սկզբունքով բացատրուած, Տանդէ
միեւնոյն պարագան ստեղծած է Վիրգի-
լիոսի ստուերին համար, որուն երանու-
թեան հասնելու ընդդիմացող զլիսաւոր

դժուարութիւնը կը յայտնէ, երբոր Լիմ-
պոսը կ'այցեւեն. հոն ուր պիտի հանդիպի
Վիրգիլիոսի վիճակակից քերթողներուն
վսեմական խումբին:

Բարի վարպետս ինձ ըսաւ. «Ձե՛ս հարցըներ
թէ ինչպիսի՞ հոգիներ են տեսածներդ:
Չյառաջացած, կ'ուզեմ՝ զիտնաս որ ասոնք
Մեղք չեն գործած. թէ ունեցան նոյն իսկ վարձք.
Չէ՛ բաւական. զի մկրտութիւն չստացան,
Որ մուծիչ դուռն է դաւանած հաւատքիդ:
Իսկ քրիստոնեայ կրօնքէն առաջ ապրողներն
Ըստ պատշաճի զԱստուած պաշտած չեն եղած:
Ասոնք կարգին կը պատկանիմ՝ նոյն ինքն ես:
Այս թերութեան միայն՝ ո՛չ այլ յանցանքի
Համար կորսուած ենք և ասով մեղանշած,
'Ի այսպէս կ'ապրինք յուսակորոյս ըղձանքով:

Վարպետին տուած այս բացատրութե-
նէն զգածուած, վշտահար սրտով Տանդէն
հետեւեալ խորհրդածութիւնը կ'ընէ.

Ասոնք լսելս սրտիս մեծ ցաւ պատճառեց,
Որովհետեւ այդ Լիմպոսին մէջ տեսայ
Յոյժ մեծարժան անձինք առկալս վիճակով:

Այս տխուր խորհրդածութիւնէն յետոյ
իր Վարպետին կը հարցնէ եթէ իրեն այդ
պարունակին մէջ ժամանեւէն վերջը անկէ
փրկուողներ տեսած էր: Որուն Վիրգիլ
պատասխանելով կ'ըսէ որ Քրիստոսի Լիմ-
պոս իջնելէն առաջ ո՛չ ոք ազատեցաւ:
Սակայն Տանդէն չէ աւելցուցած թէ այդ
առթիւ փրկուողներէն յետոյ ուրիշներ այդ
շնորհին արժանացան՝ իրեն կամ ուրիշին
արդիւնքով. որպէս զի Վիրգիլի մասին
ալ ենթադրութիւն մը կարելի չի ներ-
նելու:

Թէ իսկապէս Վիրգիլիոս, այն սքան-
չելի հեթանոսը, արժանացած էր այդ
աստուածատուր շնորհքին, դա՛ Բարձրեա-
լին խորհուրդն է, անքնին: Այլ քանի
որ քերթողներու միայն տրուած ազա-
տութեամբ, Տանդէն ժպրհեցաւ խորամտիլ
իրեն չներուած խնդիրներու մէջ, սիրածը՝
ուղղակի Երկինք, և ատածը Դոմիցիոս զըր-

կելով, թող մեզի ալ, ուստի, աստիճան մը ներեալ ըլլայ փաստեր գոնէ փնտռելու Տանդէին նոյն իսկ նախերգանքէն. եթէ ատով հնարը պիտի ըլլայ տերեւիկ մը աւելցնել Լատին Քերթողահօր անմահութեան պսակին: Եւ վերստին Վարպետին մասին ճառած պիտի ըլլանք, քրիստոնեայ իմաստասէր Քերթողի մը բերնով, այս անգամ, և Վարպետն ու Աշակերտը միանգամայն յիշատակած, մին միւսով ցուցուցած:

Դժոխքին Երգերուն նախընթաց այդ երկու գլուխները, սովորական ներածումի մը պարունակած, թէ երբ, ինչո՞ւ, որո՞ւ հետեւողութեամբ և այլն, տեղեկութիւններէն աւելի լուրջ և հաճելի հարց մը կը յուզեն. այն է՝ Տանդէին երկու սիրելիներուն — Վիրգիլ՝ որուն ձեռակերտն էր, և Պէտրիչէն՝ իր առաջին սէրը — երանացումին քնարերգական դատաւարութիւնը: Դատ մը որ կատարեալ հրմտութեամբ պիտի պաշտպանէ, ընդդիմախօսին առարկութիւնները ջրելու կարող պատճառաբանութեամբ. ի հարկին՝ պիտի չընկրկի ժամանակագրական սխալէ. օրինակ, երբոր իր Վարպետին զուրցել կուտայ որ երկնաւոր Կայսեր դրած օրէնքներուն դէմ ԱՊՍՏՍՄԲ գտնուած էր: Մեղք մը զոր գործելու նիւթապէս անկարող էր Վիրգիլ, քանի որ Փրկչին թուականէն առաջ վախճանած էր:

Տանդէին նման, ճարտար և յանգուզն, գրչի և ձեռնարկի կարող Քերթողի մը համար, Երանիկին պարագան դժուար չէր լուծել, քանի որ քրիստոնեայ ծնած էր և մաքրակենցաղ կեանք վարած: Կը բաւէր, ուստի, դեռածաղիկ հասակին, հագիւ 15 տարուան հասակին վախճանած այդ հրեշտականման երիտասարդունէն, երանունիներուն մէջ դաստորեւ և անոր տալ առանձնաշնորհուած իշխանութիւն մը, որով պատգամաւոր հրեշտակ պիտի իջնար զնոսին մէջ: Միեւնոյն պարագայով և գործով Քերթողը հարթած պիտի ըլլար իր Վարպետին աւելի կնճոտ պարագան: Արդարեւ՝ երկնառաք պատգամ, գովեստ

և վարձատրութեան խոստմունք ստանալէն աւելի բացայայտ և զօրագոյն ինչ փաստ կարելի էր առերեւել Վիրգիլիոսին վայլած՝ յաչս Երկնաւոր Դատաւորին, գերազանցութեանը, որուն համար հոգի մը փրկելու պաշտօնը իրեն կը յանձնուէր, իրրեւ արժանահաւատ և վստահելի ուղղիչ:

Երկնային զօրութենէ մը դրոշմած և մոռած, հրեշտակները իրեն զօրավիգ ունենալով, Վիրգիլ այլ եւս պիտի յաղթահարէր սանդարամետական բոլոր ընդդիմացող զօրութիւններուն: Պիտի բացուին իր առջեւ բոլոր դռները: Յանուն Վերին տեսչութեան պիտի խօսի, հրամայէ: Իշխանութիւն մը որ արգար և ընտրեալ հոգի մը միայն կրնար տրամադրել: Դիւապետն անգամ առարկութիւն պիտի չյարուցանէ այդ անսովոր այցելութեան և իրը սանդուխ ծառայէ, որպէս զի Դժոխքին խորէն գուրս ելլեն: Նոյն զօրութեամբ պիտի շարունակէ Գաւարանն այցելել, ուր ոչ մի դժոխքին մշտնջենական հուրին դատապարտուած մը այցելած էր, իրմէն առաջ: Եւ զարմանալին այն է որ Աշակերտին հետ, Վարպետն ալ մահացու մեղքերուն վերջին արատները սրբող կըրակէն պիտի անցնի: Այնպէս մը որ Արքայութեան նախագուռին քով միեւնոյն աստիճանով քաւուած և մաքրուած կը հասնին երկուքն ալ: Սա տարբերութեամբ որ Աշակերտը կ'արտօնուի Լեթէն անցնելու, որովհետեւ առացած էր մկրտութիւնը, որ մոռնիլ չուէր է: Իսկ Վարպետը կը մնայ, կամ կանգ կ'առնէ, չի գիտցուիր ո՞ւր: Այլաբանօրէն՝ Քերթողը առաքինազարդ հեթանոսին վիճակին որոշումը կը թողու արգարակորով Երկնաւոր Արքային զթութեան. նա միայն կրնայ ճշդել արժանն ու անարժանը: Եւ Տանդէն արտասուած իր կ'ափսոսայ մարդկային ապիկարութեան վրայ:

Ասոնք են Վիրգիլիոսին երանացումին դատաւարութեան ընդհանուր գծերը: Այլ որպէս զի ինքնաբերաբար ստանձնած այս ազնիւ դատը օրինաւոր ընթանար և քրիստ

տոնէարար վերջանար, պէտք էր որ Վիրգիլիոս սկսէր, նախ և առաջ հրաժարիլ կեղծ ու պատիր իրեն պաշտած աստուածներէն՝ որոնց մասին արդէն տարակոյսներ յայտնած էր Ենէականին մէջ: Մասնաւորապէս Հեկտորի մարտնչելիւն, Միսենի մահը նկարագրած պահուն. այն մարտահրաշք Միսենը որ Ենէասին ալ համարքը եղած էր:

Այլ անխորհուրդ հարեալ նա զփողն զարդիւ Ըզիսեցեմորթն խորամէջ ընդ ալիս. Հրաւէր երգով առնելով դից առ ի մարտ, Յայնժամ Տրիտոն, ԹԻ ՀԱՌԱՏԱԼ ԻՅԵ ՊԱՐՏ, Նախանձընդդէմ նրմին յալիս խորասոյգ Ընդ փրփրադէզ ժայռիցն ընդ մէջ զայրն ընկ:

[Լոյգ:

ԵՆԷԱՍԱՆ. գիրք 2. (տող 260)

Հետեւաբար հնարագիւտ Աշակերտը, նախերգանքին մէջ, Վիրգիլիոսի կենսագրութեան վերաբերեալ եռատողներուն մէջ անոր ըսել կուտայ.

Յուլիոսին օրով ծննայ, թէեւ ուշ,
Եւ բարեսիրտ Օգոստոսին ժամանակ
Հռոմ ապրեցայ՝ կեղծ ու պատիր դից ատեն:

Ասով Վիրգիլ կ'ընդունէր իր մոլորումը: Պիտի յաջորդէ, այլաբանական ոճով, անոր հաւատոյ խոստովանութիւնը, երբոր Տանդէին կը հարցնէ թէ ինչո՞ւ անցաւոր վայելքներուն կը վերադառնար, և կը յապաղէր ելլելու այն բարձունքը, որ մշտապէս և ճշմարիտ երջանկութեան աղբերակն է:

Այլ դուն ինչո՞ւ չես ելլեր լեռն հեշտաւէտ
Որ է պատճառ, ըսկիզբն ամէն բերկրութեան.

Եւ Վիրգիլիոսին վիշտ է որ արժանի չէր այդ երանութեան, երբոր կը յայտնէ իր Աշակերտին որ մինչեւ մէկ որոշ կէտ իր Երկնային արտօնուած էր զինքը առաջնորդելու, այսինքն Երկնաբաղաքին սեմը, ուր հասնելուն՝ Երանիկին պիտի յանձնէր՝

Հոգի, առ այս, վստահ, քան զիս և արժան:

Կը մնար Վիրգիլիոսին, ի խորոց սրտի զղջալ տալ, և Ս. Եփրեմի հառաչանքով՝ այլաբանօրէն, « Ընկալ, Տէր, զզղջումն խոստովանութեան իմոյ », ըսել տալ. « Երկնաւոր Արքայ, քաւեա՛ զիս զմեղաւորս, զի մեղայ և անկայ ի խորս մոլորութեան »:

Քրիստոնեայ զգացումներ, որոնք Տանդէն հետեւեալ եռատողներով յայտնել կուտայ իր Վարպետին.

Քանզի Այն որ վերը կ'իշխէ ինքնակալ՝
Որուն կարգած օրէնքին դէմ հետեցի,
Իր քաղքին մէջ չ'ուզեր ինձմով մտնայ մարդ:
Հոն կը տիրէ, կը հրամայէ ամէն կողմ:
Հոն՝ իր քաղաքն ու բարձր գահ. երանի՜
Անոր՝ զոր նա արժան կ'ընտրէ այդ տեղւոյն:

Ահաւասիկ ինչ հնարքով, մեզմէ վեց դար առաջ, Տանդէն՝ իր այդ նախերգանքով, փափաքած էր և յաջողած էր Վարպետին անմահ Քերթողի դափնեպսակը երկրորդ և մշտապէս լուսապսակով մը շրջանակել: Բնականաբար, այս դատաւարութիւնը Փլորենտիացի Քերթողին ըզձալի առիթը պիտի ընծայէր — հանճարը՝ ի յարգանս հանճարին — զՎիրգիլ հռչակելու բոլոր քերթողներուն ներշնչման աղբերակը՝ որուն ինքն ալ դիմած էր:

Արդարեւ Տանդէի գերաշխարհիկ Քերթուածին առաջին մասին պարունակած կարեւոր անցքերը, մեծաւ մասամբ կը հանդիպին Ենէականին 2. Երգին մէջ, ուր ազնուակիր Մանտուացին կը գերազանցէ երանգապնակի ճոխութեամբ և վրձինի ճարտար մարգանքով, որքան նիւթերու ընտրութեամբ և ազնուութեամբ: Հոն ամէն տող մէկ էջ կ'արժէ. մէն մի հատուած՝ մի պատկեր: Յարաշար պատկերներ են, մին միւսէն գեղանկար, որոնք իրար կը յաջորդեն՝ արագ այլ որոշ, շարժանկարի մը լուսաթաղանթին նման: Բարձրաթոյն այսպիսի ճախրանքով, արուեստն ու ճաշակը, հայրենասէր ոգիէն վառեալ, յաղթանակել կուտան Լատին գրչին, հա-

